VIDEO VA ANIMATSIYALARNING TALABALARDA AXLOQIY QADRIYATLARNI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI

D.R.Azizova[1]

1. Osiyo xalqaro universiteti "Pedagogika va psixologiya" kafedrasi o'qituvchisi Osiyo xalqaro universiteti tayanch doktoranti

Mas'ul muallif: Azizova Dinara Rahmiddin qizi, Osiyo xalqaro universiteti "Pedagogika va psixologiya" kafedrasi o'qituvchisi Osiyo xalqaro universiteti tayanch doktoranti.

Received: 26 Oktabr 2026
Accepted: 31 Oktabr 2026
Published: 05 Noyabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Azizova, D. R. VIDEO VA ANIMATSIYALARNING TALABALARDA AXLOQIY QADRIYATLARNI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI / D. R. Azizova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 11, № 1. — B. 111–116.

Annotatsiya. Mazkur maqolada video va animatsion materiallarning oliy ta'lim muassasalari talabalarida axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishdagi pedagogik va psixologik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Axloqiy tarbiyada audiovizual vositalardan foydalanishning nazariy asoslari, ularning talabalarning axloqiy tasavvurlari, qadriyatlarga munosabati va ijtimoiy xulq-atvoriga ta'sir etuvchi omillari yoritilgan. Video va animatsiyalarning mazmuniy, obrazli hamda hissiy xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinib, ularning ta'lim jarayonidagi o'ziga xos imkoniyatlari ochib berilgan. Shuningdek, audiovizual materiallarni tanlash, namoyish etish va muhokama qilishga qo'yiladigan pedagogik talablar, ulardan foydalanishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan axborot va tarbiyaviy xavflar ko'rib chiqilgan. Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega bo'lib, ilmiy adabiyotlar va zamonaviy tadqiqotlar asosida umumlashtirishlar amalga oshirilgan.

Kalit so'zlar: axloqiy qadriyatlar, talaba, video, animatsiya, audiovizual ta'lim, axloqiy tarbiya, empatiya, prosotsial xulq-atvor, media savodxonlik.

РОЛЬ ВИДЕО И АНИМАЦИЙ В РАЗВИТИИ НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ У СТУДЕНТОВ

Аннотация. В статье анализируются педагогические и психологические возможности видеоматериалов и анимации в развитии нравственных ценностей студентов высших образовательных учреждений. Рассматриваются теоретические основы использования аудиовизуальных средств в нравственном воспитании, а также факторы их влияния на нравственные представления, ценностные установки и социальное поведение студентов. Проводится сравнительный анализ содержательных, образных и эмоциональных особенностей видео и анимации, раскрываются их специфические возможности в образовательном процессе. Особое внимание уделяется педагогическим требованиям к отбору, демонстрации и обсуждению аудиовизуальных материалов, а также возможным информационным и воспитательным рискам их использования. Исследование носит теоретико-аналитический характер и основано на обобщении научной литературы и современных исследований.

Ключевые слова: нравственные ценности, студент, видео, анимация, аудиовизуальное обучение, нравственное воспитание, эмпатия, просоциальное поведение, медиаграмотность.

THE ROLE OF VIDEOS AND ANIMATIONS IN DEVELOPING MORAL VALUES AMONG STUDENTS

Abstract. This article examines the pedagogical and psychological potential of video materials and animation in developing moral values among university students. It explores the theoretical foundations of audiovisual media in moral education and the factors through which such materials may influence students' moral perceptions, value orientations, and social behavior. The distinctive narrative, visual, and emotional characteristics of videos and animations are comparatively analyzed, highlighting their specific educational potential. The article also discusses pedagogical requirements for selecting, presenting, and discussing audiovisual materials, as well as potential informational and educational risks. The study is theoretical and analytical in nature and is based on a synthesis of scholarly literature and contemporary research.

Keywords: moral values, university students, video, animation, audiovisual learning, moral education, empathy, prosocial behavior, media literacy.

Kirish. Globallashuv va raqamli axborot muhitining kengayishi yosh avlodning axloqiy qarashlari, ijtimoiy munosabatlari hamda qadriyatlarga munosabatining shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bugungi talaba axloqiy me'yorlar haqidagi bilimlarni faqat oilaviy tarbiya yoki ta'lim muassasasidagi an'anaviy mashg'ulotlar orqali emas, balki filmlar, qisqa videolar, animatsion asarlar, ijtimoiy tarmoqlardagi tasviriy hikoyalar va boshqa raqamli manbalar orqali ham egallamoqda. Shu sababli oliy ta'limda

axloqiy tarbiya mazmunini zamonaviy axborot vositalari bilan uyg‘unlashtirish masalasi alohida ilmiy-pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Axloqiy qadriyatlar insonning o‘z xatti-harakatlarini baholashi, boshqalarga munosabat bildirishi, ijtimoiy mas’uliyatni his qilishi va turli hayotiy vaziyatlarda qaror qabul qilishini tartibga soluvchi ma’naviy mezonlar tizimidir. Halollik, adolat, mas’uliyat, mehr-oqibat, bag‘rikenglik, insonparvarlik, hamkorlik va hurmat kabi qadriyatlar shaxsning ijtimoiy yetukligini belgilovchi muhim omillar hisoblanadi. Biroq mazkur qadriyatlarni bilish bilan ularni kundalik xulq-atvorda namoyon etish bir xil jarayon emas. Talaba adolat tushunchasining mazmunini anglab yetishi mumkin, lekin real hayotda manfaatlar to‘qnashuvi yuzaga kelganda adolatli qaror qabul qilishi uchun mustaqil fikrlash, axloqiy mulohaza yuritish va mas’uliyatni his qilish ko‘nikmalariga ham ega bo‘lishi lozim.

An’anaviy ta’limda axloqiy qadriyatlar ko‘pincha tushuntirish, suhbat, ma’ruza, badiiy asarlarni tahlil qilish va hayotiy misollar keltirish orqali yoritiladi. Ushbu usullar o‘z ahamiyatini saqlab qolgan bo‘lsa-da, zamonaviy talabalarning axborotni qabul qilish tajribasi audiovizual materiallar bilan chambarchas bog‘langan. Video va animatsiyalar axloqiy muammolarni obrazlar, voqealar ketma-ketligi, dialog, musiqa va vizual ifoda orqali namoyish etish imkonini beradi. Natijada mavhum axloqiy tushunchalar muayyan vaziyat va insoniy munosabatlar bilan bog‘langan holda idrok qilinadi.

Mazkur maqolaning maqsadi video va animatsiyalarning talabalarda axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishdagi imkoniyatlarini nazariy jihatdan tahlil qilish, ularning o‘zaro farqli pedagogik xususiyatlarini aniqlash hamda oliy ta’lim jarayonida samarali foydalanish shartlarini asoslashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Axloqiy qadriyatlarning shakllanishi murakkab, ko‘p omilli va davomiy jarayon bo‘lib, unda bilim, hissiy munosabat, shaxsiy e’tiqod va xulq-atvor o‘zaro bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Axloqiy tarbiyani faqat yaxshi va yomon xatti-harakatlar haqidagi ma’lumotlarni yetkazish bilan cheklash mumkin emas. Chunki axloqiy jihatdan yetuk shaxs muayyan qoidalarni yoddan bilish bilan kifoyalanmaydi, balki ularning mazmunini anglaydi, hayotiy vaziyatlarga tatbiq qiladi va o‘z tanlovining oqibatlari uchun javobgarlikni his etadi.

L. Kohlbergning axloqiy rivojlanish nazariyasida shaxsning axloqiy mulohaza yuritishi bosqichma-bosqich rivojlanishi asoslab berilgan. Ushbu yondashuvda axloqiy qarorlar dastlab jazodan qochish yoki mukofotga erishish kabi tashqi omillarga bog‘liq bo‘lishi, keyinchalik esa ijtimoiy me’yorlar, o‘zaro munosabatlar, huquq va adolat tamoyillarini anglash bilan murakkablashishi ko‘rsatiladi. Mazkur nazariya oliy ta’lim jarayonida talabalarni tayyor xulosalarni qabul qilishga emas, balki axloqiy muammolar yuzasidan mustaqil mulohaza yuritishga yo‘naltirish zarurligini ko‘rsatadi.

A. Banduraning ijtimoiy o‘rganish nazariyasi inson xulq-atvorining shakllanishida kuzatish va taqlid qilishning ahamiyatini asoslaydi. Shaxs boshqa insonlarning xatti-harakatlarini, ularning oqibatlarini va atrofdagilarning munosabatini kuzatish orqali muayyan xulq namunalarini o‘zlashtirishi mumkin. Audiovizual materiallarda qahramonlarning qarorlari, ularning natijalari va boshqa personajlarning munosabati namoyon bo‘lgani sababli, video va animatsiyalar ijtimoiy xulq namunalarini tahlil qilish uchun muhim material vazifasini bajaradi.

Biroq kuzatilgan xatti-harakatning avtomatik ravishda o‘zlashtirilishi shart emas. Talaba qahramonning xatti-harakatini ko‘rishi, uning oqibatlarini anglab yetishi, lekin o‘z hayotida aynan shu xatti-harakatni takrorlamasligi mumkin. Demak, audiovizual materialning tarbiyaviy imkoniyati uni tomosha qilish bilangina emas, balki mazmunni anglash, axloqiy baholash va shaxsiy tajriba bilan bog‘lash jarayonlari orqali yuzaga chiqadi.

Multimedia vositalarining ta’lim jarayonidagi o‘rni R. Mayerning multimedia ta’limi nazariyasida ham izohlangan. Ushbu yondashuvga ko‘ra, inson axborotni vizual va verbal kanallar orqali qayta ishlaydi, biroq har bir kanalning imkoniyati cheklangan. Shu sababli audiovizual materialning mazmuni, tasvir va ovozning o‘zaro muvofiqligi, axborotning ortiqcha yuklanmasligi muhim ahamiyatga ega. Bu qarash video va animatsiyalarni faqat jozibadorlik mezoniga ko‘ra emas, balki ularning mazmuniy va didaktik samaradorligini hisobga olgan holda tanlash zarurligini ko‘rsatadi.

So‘nggi yillardagi ilmiy izlanishlar ham audiovizual materiallardan foydalanishning turli jihatlarini yoritmoqda. Knapp, Benhebil, Evans va Moe-Byrne tomonidan 2022-yilda amalga oshirilgan tizimli sharhda animatsion videolarning tibbiyot sohasi talabalari va mutaxassislarini o‘qitishdagi samaradorligi o‘rganilgan. Tadqiqotga 13 ta izlanish va jami 1068 nafar ishtirokchi ma’lumotlari kiritilgan. Mualliflar bilim ko‘rsatkichlari baholangan o‘nta tadqiqotning sakkiztasida animatsion materiallar ijobiy natija berganini qayd etgan. Biroq munosabat va xulq-atvor ko‘rsatkichlari bo‘yicha natijalar bir xil bo‘lmagan. Bu holat animatsiyaning ta’limiy imkoniyatlarini ko‘rsatsa-da, bilimni o‘zlashtirishni axloqiy xulq-atvorning barqaror o‘zgarishi bilan tenglashtirmaslik zarurligini anglatadi.

Canet va Pérez-Escolar tomonidan 2023-yilda e’lon qilingan prosotsial ekran va immersiv media ta’siriga oid tizimli adabiyotlar sharhida 2017–2021-yillarda chop etilgan tadqiqotlar tahlil qilingan. Mualliflar prosotsial media ta’sirini o‘rganishda ijobiy va salbiy mazmunning birgalikdagi ta’siri, media iste’moli jarayonidagi ijtimoiy xulq hamda immersiv texnologiyalar imkoniyatlari kabi yo‘nalishlarni ajratib ko‘rsatgan. Ushbu tahlil axloqiy mazmunni faqat materialdagi ijobiy qahramonlar mavjudligi bilan baholash yetarli emasligini, balki media mazmunining umumiy konteksti va tomoshabinning uni qanday qabul qilishini ham o‘rganish lozimligini ko‘rsatadi.

Canet va Sánchez-Castillo tomonidan 2024-yilda chop etilgan immersiv media va prosotsiallikka oid tizimli sharh hamda meta-tahlilda 43 ta tadqiqot ko‘rib chiqilgan, meta-tahlilga jami 5390 nafar ishtirokchining ma’lumotlari kiritilgan. Mazkur izlanish immersiv media tajribasi va prosotsial yo‘nalishlar o‘rtasidagi munosabatni tahlil qilishga qaratilgan. Bu natijalar audiovizual muhitning ijtimoiy masalalarni anglashdagi imkoniyatlarini kengroq ilmiy kontekstda ko‘rib chiqishga yordam beradi. Biroq immersiv media natijalarini oddiy video yoki animatsiyaga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tenglashtirish mumkin emas, chunki texnologik tajriba va ishtirok darajasi jihatidan ular farqlanadi.

Zhao, Kang, Guo va Li tomonidan 2025-yilda chop etilgan “Incorporating Animation Films into Moral Education for

College Students: A Case Study of the Chinese Animated Film Three Monks" nomli tadqiqot aynan oliy ta'lim talabalari bilan animatsion filmlardan axloqiy tarbiya vositasi sifatida foydalanish masalasiga bag'ishlangan. Tadqiqotda 73 nafar talaba ishtirok etgan. Mualliflar animatsion filmni tomosha qilish, uning mazmuni va obrazlarini tahlil qilish, ayrim lavhalarni qayta ko'rish hamda muhokama qilish jarayonlarini tashkil etgan. Asarda hamkorlik, mas'uliyat, mehribonlik, bag'rikenglik va mustaqillik kabi qadriyatlar tahlil qilingan. Tadqiqot animatsion materialni izoh va muhokama bilan birlashtirish talabalar tomonidan axloqiy mazmunni anglashga yordam berishi mumkinligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, mazkur ish konferensiya materiallari to'plamida e'lon qilingan tadqiqot bo'lib, uning natijalarini barcha oliy ta'lim yo'nalishlari va uzoq muddatli xulq-atvor o'zgarishlariga umumlashtirishda ehtiyotkorlik zarur.

Tahlil qilingan ilmiy manbalar video va animatsiyalarning ta'limiy hamda tarbiyaviy imkoniyatlarini asoslashga xizmat qiladi. Biroq mavjud izlanishlarda ko'proq bilim, munosabat yoki alohida hissiy ko'rsatkichlar o'rganilgan. Axloqiy qadriyatlarning kundalik va kasbiy xulq-atvorda barqaror namoyon bo'lishi esa alohida, uzoq muddatli tadqiqotlarni talab qiladi. Shu jihatdan video va animatsiyalarning axloqiy tarbiyadagi o'rnini bilim, hissiy munosabat, axloqiy mulohaza va amaliy xulq-atvor o'rtasidagi bog'liqlik asosida o'rganish dolzarb hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega bo'lib, video va animatsiyalarning talabalarda axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishdagi rolini ilmiy adabiyotlar asosida aniqlash va umumlashtirishga yo'naltirilgan. Tadqiqotning metodologik asosini shaxs rivojlanishining ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari, axloqiy rivojlanish nazariyalari, ijtimoiy o'rganish yondashuvi hamda multimedia ta'limi tamoyillari tashkil etadi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy tahlil, mazmuniy tahlil, ilmiy umumlashtirish va tizimlashtirish usullaridan foydalanildi. Nazariy tahlil orqali axloqiy qadriyatlarning shakllanishiga doir psixologik-pedagogik qarashlar o'rganildi. Qiyosiy tahlil yordamida video va animatsiyalarning mazmuniy, obrazli hamda didaktik xususiyatlari o'zaro taqqoslandi. Mazmuniy tahlil audiovizual materiallarda ifodalangan axloqiy muammolar, qahramonlarning qarorlari va xatti-harakatlar oqibatlarini aniqlashga xizmat qildi. Ilmiy umumlashtirish asosida esa video va animatsiyalardan oliy ta'lim jarayonida foydalanishning pedagogik shartlari belgilandi.

Tahlilning konseptual doirasida axloqiy qadriyatlarning rivojlanishi bir-biri bilan bog'liq bo'lgan kognitiv, hissiy-baholash va xulqiy jihatlar asosida ko'rib chiqildi. Kognitiv jihat axloqiy tushunchalar, me'yorlar va xatti-harakatlar oqibatlarini anglashni; hissiy-baholash jihati boshqa insonlarning holatini tushunish, hamdardlik bildirish va axloqiy vaziyatlarga munosabat shakllanishini; xulqiy jihat esa axloqiy tamoyillarni real vaziyatlarda qaror va amaliy harakatlar orqali namoyon etishni qamrab oladi.

Tadqiqotda empirik tajriba-sinov ishlari o'tkazilmagan, talabalar o'rtasida so'rovnoma yoki diagnostik o'lchovlar amalga oshirilmagan. Shu sababli maqolada muallif tomonidan olingan statistik natijalar keltirilmaydi. Boshqa tadqiqotlarda qayd etilgan empirik ko'rsatkichlar esa tegishli manbalarga tayangan holda, ularning metodologik chegaralari hisobga olinib tahlil qilindi. Mazkur yondashuv nazariy xulosalarni mavjud ilmiy dalillardan ajratmaslik va tadqiqot natijalarini asossiz kengaytirmaslik imkonini beradi.

Tahlil va natijalar. Tahlil natijalari video va animatsiyalarning axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishdagi imkoniyatlari, avvalo, ularning axloqiy mazmunni ifodalash shakli va talabalarni qanday fikrlash faoliyatiga jalb etishi bilan belgilanishini ko'rsatdi. Har ikkala vosita ham axloqiy muammolarni vizual va eshitish obrazlari orqali yetkazadi, biroq voqelikni aks ettirish usuli, obraz yaratish imkoniyati va tomoshabinning idrok jarayoniga ta'siri jihatidan farqlanadi.

Videomateriallar real hayot voqealari, hujjatli lavhalar, badiiy filmlar, ijtimoiy roliklar, intervyular va sahnalashtirilgan vaziyatlarni qamrab oladi. Ularning muhim xususiyati axloqiy muammolarni hayotiy sharoitga yaqin ko'rinishda namoyish etishidir. Masalan, ijtimoiy tengsizlik, keksalarga munosabat, ekologik mas'uliyat, oilaviy munosabatlar, korrupsiyaga qarshi pozitsiya yoki kasbiy halollik bilan bog'liq videolar talabalarga axloqiy muammolarning real ijtimoiy hayotdagi ko'rinishlarini tahlil qilish imkonini beradi.

Videomaterialning tarbiyaviy qiymati, avvalo, undagi vaziyatning ishonarliligi va axloqiy muammoning aniq ifodalanganligi bilan belgilanadi. Talaba real insonlarning tajribasi yoki hayotiy voqealar bilan tanishar ekan, axloqiy tushunchalarning amaliy mazmunini yaxshiroq anglash imkoniga ega bo'ladi. Bunda videoning vazifasi tayyor axloqiy hukmni taqdim etish emas, balki muammoni ko'rsatish va uni mustaqil tahlil qilishga sharoit yaratishdan iborat.

Masalan, kasbiy faoliyatda halollik mavzusiga bag'ishlangan videolavhada xodimning manfaatlar to'qnashuvi sharoitida qilgan tanlovi ko'rsatilishi mumkin. Bunday vaziyatdan keyin talabalar qahramon qanday muammoga duch kelgani, uning qaroriga qaysi omillar ta'sir ko'rsatgani, qanday manfaatlar to'qnashgani va tanlangan qarorning uzoq muddatli oqibatlari haqida fikr yuritadilar. Bu jarayon axloqiy qadriyatlarni mavhum tushuncha sifatida emas, balki real ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi mezon sifatida anglashga yordam beradi.

Animatsiyaning o'ziga xosligi shundaki, u real hayotda mavjud bo'lmagan obrazlar, ramziy personajlar, shartli makon va badiiy vaziyatlar orqali axloqiy g'oyalarni ifodalashi mumkin. Bu xususiyat murakkab ijtimoiy va axloqiy munosabatlarni soddalashtirib ko'rsatish, ularning ayrim jihatlarini bo'rttirish va tomoshabinning e'tiborini asosiy muammoga yo'naltirish imkonini beradi. Animatsiyada qahramonlar inson, hayvon, predmet yoki mavhum timsol shaklida gavdalanishi mumkin. Masalan, ikki qahramon o'rtasidagi kelishmovchilik orqali murosaga kelish, o'zaro yordam, mas'uliyat yoki xudbinlik kabi tushunchalar yoritiladi. Bunda tomoshabin voqeaning tashqi tafsilotlaridan ko'ra, uning ramziy mazmuniga e'tibor qaratishi mumkin.

Animatsiyaning yana bir muhim xususiyati axloqiy muammolarni turli yosh va madaniy tajribaga ega auditoriyaga tushunarli shaklda ifodalash imkoniyatidir. Biroq oliy ta'limda animatsiyadan foydalanish uni faqat bolalarga mo'ljallangan vosita sifatida talqin qilishni anglatmaydi. Aksincha, qisqa metrajli animatsion filmlar, ramziy hikoyalar va murakkab

ijtimoiy mazmunga ega animatsion asarlar talabalarda falsafiy, axloqiy va estetik mushohada yuritishni rag‘batlantirishi mumkin.

Video va animatsiyalarning pedagogik imkoniyatlarini qiyosiy tahlil qilish ularning bir-birini almashtiruvchi emas, balki o‘zaro to‘ldiruvchi vositalar ekanini ko‘rsatadi. Video ko‘proq real ijtimoiy tajriba, hayotiy vaziyatlar va kasbiy munosabatlarni yoritishga xizmat qilsa, animatsiya ramziy obrazlar yordamida murakkab qadriyatlarni anglashga imkon yaratadi. Masalan, dastlab animatsiya orqali adolat va mas’uliyat tushunchalarining ramziy mazmuni ochib berilishi, keyin esa videolavha yordamida ushbu qadriyatlarning real hayotdagi namoyon bo‘lishi tahlil qilinishi mumkin.

Audiovizual materiallarning axloqiy tarbiyadagi ta’siri bir nechta psixologik omillar bilan bog‘liq. Ulardan biri qahramon bilan identifikatsiyalash jarayonidir. Tomoshabin ayrim vaziyatlarda film qahramonining fikrlari, his-tuyg‘ulari yoki xatti-harakatlarini o‘z tajribasi bilan bog‘laydi. Qahramonning muammosi shaxsiy tajribaga yaqin bo‘lsa, tomoshabin uning qarorini ichki nuqtayi nazardan tushunishga harakat qiladi. Biroq identifikatsiya har doim ijobiy xulqni o‘zlashtirishga olib kelmaydi. Shu sababli qahramonning xatti-harakatini ma’qullash va uni tanqidiy baholash o‘rtasidagi farqni anglash muhimdir.

Yana bir muhim omil empatiya hisoblanadi. Empatiya boshqa insonning hissiy holatini tushunish va uning nuqtayi nazarini hisobga olish qobiliyatini anglatadi. Video va animatsiyalarda qahramonlarning qiyin vaziyatlari, yo‘qotishlari, ehtiyojlari yoki adolatsizlikka duch kelishi namoyish etilganda tomoshabin ularning kechinmalarini tushunishga intilishi mumkin. Bunday tajriba mehr-oqibat, hurmat va insonparvarlik kabi qadriyatlarni muhokama qilish uchun zamin yaratadi.

Shuningdek, audiovizual materiallar axloqiy mulohaza yuritish jarayonini faollashtirishi mumkin. Ayniqsa, bir nechta manfaatlar to‘qnashgan, qahramon oldida turli qaror variantlari mavjud bo‘lgan syujetlar talabani tanlovning axloqiy mezonlarini aniqlashga undaydi. Bunda muhim jihat qahramonning to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri ekanini tezda belgilash emas, balki qaror qanday sharoitda qabul qilinganini, kimlarning manfaatlariga ta’sir qilganini va qanday oqibatlarni yuzaga keltirishini tahlil qilishdir.

Audiovizual asarlarda qahramonlarning xatti-harakatlari natijasida yuzaga kelgan ijobiy yoki salbiy oqibatlar ketma-ketlikda namoyish etilishi ham muhim didaktik imkoniyat hisoblanadi. Bu tomoshabinga muayyan qarorning nafaqat bevosita, balki uzoq muddatli natijalarini ham ko‘rib chiqish imkonini beradi. Shu bilan birga, bunday kuzatishning o‘zi xulq-atvor o‘zgarishini kafolatlamaydi. Talaba kuzatilgan voqeani tahlil qilishi, o‘z munosabatini shakllantirishi va uni amaliy tajriba bilan bog‘lashi uchun pedagogik sharoit yaratilishi zarur.

Tahlil qilingan ilmiy tadqiqotlar ham audiovizual vositalarning ta’lim jarayonidagi imkoniyatlari bilan bir qatorda, ularning ta’sirini baholashda ehtiyotkorlik zarurligini ko‘rsatadi. Knapp va hammualliflarning tizimli sharhida animatsion videolar bilimlarni o‘zlashtirishda ijobiy natijalar berishi mumkinligi qayd etilgan bo‘lsa-da, munosabat va xulq-atvor ko‘rsatkichlari bo‘yicha natijalar bir xil bo‘lmagan. Bu esa axloqiy tarbiya samaradorligini faqat materialdan keyingi bilim yoki taassurot bilan baholash yetarli emasligini ko‘rsatadi.

Zhao va hammualliflarning 2025-yildagi tadqiqoti animatsion filmni muhokama va izoh bilan birlashtirishning talabalar tomonidan axloqiy mazmunni anglashdagi imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Ushbu tadqiqotda animatsion asardagi hamkorlik, mas’uliyat va mehribonlik kabi qadriyatlar tahlil qilingan. Biroq bunday natijalarni talabalarning kundalik hayotdagi xulq-atvori uzoq muddatli ravishda o‘zgarganining dalili sifatida talqin qilish mumkin emas. Mazkur farq ilmiy xulosalarning aniqligi uchun muhimdir.

Oliy ta’limda video va animatsiyalardan samarali foydalanish uchun ularni maqsadli tanlash, talabalar auditoriyasining yosh va ijtimoiy tajribasini hisobga olish, tomosha jarayonini faol o‘quv faoliyati bilan bog‘lash talab etiladi. Tanlanayotgan material mashg‘ulotda rivojlantirilishi ko‘zda tutilgan qadriyat bilan mazmunan bog‘liq bo‘lishi lozim. Masalan, mas’uliyat mavzusi uchun qahramonning o‘z qarori oqibatlarini anglashiga oid syujet, bag‘rikenglik uchun esa turli qarash va tajribaga ega insonlar o‘rtasidagi munosabatlarni yorituvchi lavha tanlanishi mumkin.

Talabalar audiovizual materialni passiv kuzatuvchi sifatida qabul qilmasligi uchun namoyishdan oldin muammoli savol berish, tomosha davomida muhim vaziyatlarga e’tibor qaratish va yakunda tahliliy topshiriqlar tashkil etish maqsadga muvofiq. Axloqiy vaziyatlarda doimo yagona, oson aniqlanadigan yechim mavjud bo‘lavermaydi. Ba’zan qahramonning qarori bir tomondan asosli, boshqa tomondan esa muayyan salbiy oqibatlarga ega bo‘lishi mumkin. Shu sababli talabalar o‘z fikrlarini dalillar bilan asoslash, boshqa qarashlarni tinglash va qarorlarning oqibatlarini taqqoslashga o‘rgatilishi kerak.

Mashg‘ulot yakunida talaba tomosha qilingan materialdagi voqeani o‘z hayotiy yoki kasbiy tajribasi bilan bog‘lash imkoniga ega bo‘lishi lozim. “Men qahramonning o‘rnida bo‘lganimda qanday yo‘l tutardim?”, “Uning qaroriga qaysi qadriyat ta’sir ko‘rsatdi?”, “Bu vaziyat mening kelajakdagi kasbiy faoliyatimda qanday ahamiyatga ega?” kabi savollar refleksiv fikrlashni rag‘batlantirishi mumkin.

Shu bilan birga, audiovizual vositalardan foydalanishda ayrim xavflar ham mavjud. Ayrim videolarda murakkab ijtimoiy muammolar faqat yaxshi va yomon qahramonlar qarama-qarshiligi sifatida namoyish etiladi. Natijada talaba real hayotdagi axloqiy tanlovlarning murakkabligini yetarli darajada anglamasligi mumkin. Ba’zi videolarda zo‘ravonlik, kamsitish, mas’uliyatsizlik yoki tajovuzkor munosabatlar kulgi, muvaffaqiyat yoki kuch belgisi sifatida taqdim etilishi ehtimoli ham mavjud. Agar bunday mazmun tanqidiy izohsiz namoyish etilsa, talaba undagi xatti-harakatni noto‘g‘ri talqin qilishi mumkin.

Kuchli musiqiy fon, dramatik sahnalar va ta’sirchan tasvirlar tomoshabinda kuchli hissiy munosabat uyg‘otishi mumkin. Biroq hissiy ta’sirning kuchliligi axloqiy bilim yoki barqaror xulqiy o‘zgarish mavjudligini anglatmaydi. Bundan

tashqari, ijtimoiy tarmoqlarda tarqaladigan ayrim videolar voqeaning faqat bir qismini ko‘rsatishi, montaj orqali mazmunni o‘zgartirishi yoki muayyan shaxs va guruhlar haqida noto‘g‘ri tasavvur shakllantirishi mumkin. Shu sababli manba, muallif, voqea konteksti va axborotning ishonchliligini tekshirish ham ta’lim jarayonining muhim qismi bo‘lishi lozim.

Umumlashtirilgan tahlil video va animatsiyalarning axloqiy tarbiyadagi samaradorligi birgina texnik sifat yoki vizual jozibadorlik bilan belgilanmasligini ko‘rsatadi. Ularning pedagogik qiymati ko‘tarilgan axloqiy muammo, qahramonlarning qarorlari, syujetning mazmuni, talabaning shaxsiy tajribasi va mashg‘ulot davomida tashkil etilgan tahliliy faoliyat bilan uzviy bog‘liqdir.

Muhokama. O‘rganilgan nazariy qarashlar va ilmiy tadqiqotlar video va animatsiyalar axloqiy tarbiyada muhim didaktik imkoniyatlarga ega ekanini ko‘rsatadi. Biroq ushbu imkoniyatlarni to‘g‘ri baholash uchun audiovizual materialning mavjudligi bilan pedagogik natija o‘rtasidagi farqni hisobga olish zarur.

Birinchidan, video va animatsiya axloqiy bilimlarni shakllantirish uchun qulay vosita bo‘lishi mumkin. Ular murakkab tushunchalarni konkret vaziyatlar, obrazlar va voqealar orqali yoritadi. Lekin bilimning shakllanishi qadriyatning shaxsiy e’tiqodga aylanganini anglatmaydi. Talaba halollik yoki adolatning mazmunini tushunishi mumkin, biroq real hayotda manfaatlar to‘qnashuvi yuzaga kelganda ushbu tamoyillarga amal qilishi alohida shaxsiy va ijtimoiy omillarga bog‘liq.

Ikkinchidan, audiovizual materiallar talabalarning boshqa insonlar holatini tushunishi va muammolarga turli nuqtayi nazardan qarashini rag‘batlantirishi mumkin. Biroq bunday imkoniyat materialning mazmuni, qahramonlarning ifodalanishi va muhokama jarayonining sifatiga bog‘liq. Shu sababli empatiyani faqat hissiy taassurot bilan tenglashtirish to‘g‘ri emas.

Uchinchidan, video va animatsiyalar axloqiy qarorlarni tahlil qilish uchun sharoit yaratadi. Ayniqsa, qahramonlar manfaatlar to‘qnashuvi yoki murakkab tanlov oldida qolgan syujetlar talabalarni mustaqil fikrlashga undaydi. Bunda pedagogning vazifasi tayyor axloqiy xulosani singdirish emas, balki dalillash, taqqoslash va asosli qaror qabul qilishga yo‘naltirishdan iborat.

To‘rtinchidan, zamonaviy tadqiqotlar audiovizual materiallarning ayrim ijobiy ta’sirlarini ko‘rsatsa-da, ularning uzoq muddatli xulq-atvorga ta’siri bo‘yicha qo‘shimcha izlanishlar zarurligini ham tasdiqlaydi. Ayniqsa, talabalar tomonidan bildirilgan fikrlar, hissiy munosabat va real xulqiy o‘zgarishlarni bir-biridan farqlash lozim.

Shu nuqtayi nazardan, video va animatsiyalardan foydalanish samaradorligini baholashda axloqiy tushunchalar va qadriyatlar mazmunini anglash, muammoli vaziyatlarni axloqiy mezonlar asosida tahlil qilish, boshqa insonlarning manfaatlari va hissiy holatini hisobga olish, o‘z qarorini dalillar bilan asoslash hamda axloqiy tamoyillarni kundalik va kasbiy vaziyatlarda qo‘llashga tayyorlik kabi ko‘rsatkichlarni alohida ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq. Ushbu ko‘rsatkichlar audiovizual materiallarning tarbiyaviy imkoniyatlarini bir tomonlama emas, balki bilim, munosabat va xulq-atvor o‘rtasidagi bog‘liqlik asosida baholashga yordam beradi.

Xulosa. Video va animatsiyalar zamonaviy oliy ta’limda axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishning muhim audiovizual vositalari sifatida namoyon bo‘ladi. Ularning pedagogik ahamiyati axloqiy tushunchalarni hayotiy vaziyatlar, obrazlar va ijtimoiy munosabatlar orqali yoritish imkoniyati bilan belgilanadi.

Tahlillar asosida axloqiy qadriyatlarning rivojlanishi bilim, hissiy munosabat, axloqiy mulohaza va amaliy xulq-atvorning o‘zaro bog‘liq holda shakllanishini talab etishi aniqlandi. Shu sababli axloqiy tarbiya faqat tushuntirish va nasihat bilan cheklanmasligi, balki talabalarning mustaqil fikrlashi, axloqiy vaziyatlarni baholashi va qarorlar oqibatlarini anglashiga yo‘naltirilishi lozim.

Videomateriallar axloqiy muammolarni real yoki real hayotga yaqin vaziyatlarda ko‘rsatish orqali talabalarning ijtimoiy voqelikni tahlil qilishiga yordam beradi. Animatsiyalar esa ramziy obrazlar va badiiy ifoda vositasida murakkab qadriyatlarni anglash uchun imkoniyat yaratadi. Demak, video va animatsiyalar turli didaktik vazifalarni bajaradi hamda ta’lim jarayonida bir-birini to‘ldiruvchi vositalar sifatida qo‘llanishi mumkin.

Audiovizual materiallarning tarbiyaviy ta’siri qahramon bilan identifikatsiyalash, empatiya, axloqiy mulohaza yuritish va xatti-harakat oqibatlarini kuzatish kabi psixologik jarayonlar bilan bog‘liq. Biroq ushbu jarayonlarning yuzaga kelishi va natijasi barcha talabalarda bir xil bo‘lmaydi. Shuning uchun materiallarni maqsadli tanlash, ularni muammoli savollar, tahlil, guruhli muhokama va refleksiya bilan uyg‘unlashtirish zarur.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar animatsion va boshqa audiovizual materiallarning ta’limiy imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, bilimning oshishi, munosabatning o‘zgarishi va real xulq-atvorning shakllanishi alohida natijalar sifatida baholanishi kerak. Audiovizual materiallar axloqiy tarbiyaning mustaqil va barcha muammolarni hal qiluvchi vositasi emas, balki maqsadli pedagogik faoliyat bilan uyg‘unlashganda samarali natija berishi mumkin bo‘lgan ta’limiy resurslardir.

Umuman olganda, video va animatsiyalarni oliy ta’lim jarayoniga ilmiy asoslangan holda kiritish talabalarning axloqiy muammolarni anglash, mustaqil baholash, boshqa insonlar manfaatlarini hisobga olish va mas’uliyatli qaror qabul qilish tajribasini boyitishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] Bandura A. Social Learning Theory. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1977.

[2] Kohlberg L. Essays on Moral Development. Vol. II: The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral Stages. – San Francisco: Harper & Row, 1984.

[3] Mayer R. E. Multimedia Learning. – 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2020.

[4] Knapp P., Benhebil N., Evans E., Moe-Byrne T. The effectiveness of video animations in the education of healthcare practitioners and student practitioners: a systematic review of trials // Perspectives on Medical Education. – 2022. – Vol. 11. – P. 309–315. – DOI: 10.1007/s40037-022-00736-6.

[5] Canet F., Pérez-Escolar M. Research on prosocial screen and immersive media effects: a systematic literature review // Annals of the International Communication Association. – 2023. – Vol. 47, Issue 1. – P. 20–54. – DOI: 10.1080/23808985.2022.2130810.

[6] Canet F., Sánchez-Castillo S. Understanding How Immersive Media Enhance Prosociality: A Systematic Literature Review and Meta-Analysis // Communication Research. – 2024. – DOI: 10.1177/00936502241247534.

[7] Levett-Jones T., Brogan E., Debono D. et al. Use and effectiveness of the arts for enhancing healthcare students' empathy skills: A mixed methods systematic review // Nurse Education Today. – 2024. – Vol. 138. – Article 106185. – DOI: 10.1016/j.nedt.2024.106185.

[8] Zhao H., Kang X., Guo X., Li X.-Z. Incorporating Animation Films into Moral Education for College Students: A Case Study of the Chinese Animated Film Three Monks // Engineering Proceedings. – 2025. – Vol. 103, No. 1. – Article 15. – DOI: 10.3390/engproc2025103015.

[9] UNESCO. Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely! – 2nd ed. – Paris: UNESCO, 2022.